

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

מאת: יצחק בירך דסקל – דיין ומורה צדק וחבר בד"צ

בס"ד, גליון תכה, פרשת כי תשא, תשפ"א

יעוץ לסכסוכי ממון, אישות, ועריכת חוזים וצוואות על פי ההלכה.

טל: 052-7611435 y.b.daskal@gmail.com

בית דין צדק "בינת המשפט"

ביאור התשובה

התופס לבעל חוב במקום שח לאחרים

מבואר בגיטין (יא, ב) ובבבא מציעא (י, א), שהתופס לבעל חוב שיש לו כמה בעלי חובות, ואין לו כדי לפרוע לכולם, לא הוי תפיסה. שאף על פי שכל בעל חוב בעצמו יכול לתפוס ולהקדים אחרים, אבל מישהו אחר אינו יכול לתפוס עבורו. והטעם בזה כתב רש"י (בבא מציעא י, א) וז"ל "לא קנה. כדאמר בכתובות, דלאו כל כמיניה להיות קופץ מאליו וחב לאלו, מאחר שלא עשאו אותו הנושה שליח לתפוס" עכ"ל. מבואר ברש"י, שהטעם הוא, כיון שאין הוא בעל דברים לקפץ ולתפוס בממון שאינו שלו, אבל אם הבעל חוב עשה אותו שליח, הרי הוא שלוחו של הבעל חוב, וכמו שהבעל חוב יכול להקדים ולתפוס, גם הוא יכול להקדים ולתפוס, כי תופס בשליחותו.

והתוס' (שם, ד"ה תופס) הקשו על רש"י, מדוע שליח מהני, והרי זכיה היא מטעם שליחות, וכיון שאין יכול לזכות עבורו, גם שלוחו אינו זוכה לו. לפיכך חולקים התוס' על רש"י, וסוברים, שאפילו עשאו שליח אין יכול לתפוס במקום שחב לאחרים.

העולה מזה: התופס לבעל חוב במקום שחב לאחרים, לא הוי תפיסה, כיון שאין לו לתפוס חוב שלא שייך אליו - אם חב לאחרים. ואם הבעל חוב עשאו שליח, לרש"י הוי תפיסה, ולתוס' לא הוי תפיסה.

ביאור הטעם שהתופס לבעל חוב לא קנה

וצריך טעם, מדוע לפירוש רש"י אין אדם יכול לתפוס חוב במקום שחב לאחרים, והרי זכיה מטעם שליחות, וכיון ששליח יכול לתפוס לפירוש רש"י, הוא הדין הזוכה. וכן לשיטת תוס' צריך טעם, מדוע שלוחו אינו יוכל לתפוס עבורו חוב, והרי הוא בעצמו יכול לתפוס, ושלוחו של אדם כמותו. ועוד קשה, הא כלל בידינו שזכין לאדם שלא בפניו, ומה בכך שחב לאחרים, אבל הוא זכות לזה שזכה בשבילו. והרבה דברים נאמרו בזה.

ויש להסביר בדרך פשוטה, דהוא תקנת חז"ל שלא תועיל תפיסתו, דכיון שאין לבעל חוב כדי פרעון לכולם, הפקיעו חז"ל כח התופס, כיון שעושה מעשה שלא ראוי, להתערב בריב לא לו.

ובזה הכל מבואר, דלתוס', אפילו שהוא שלוחו לא מהני, כיון שרק אם בעל החוב עצמו קדם ותפס מהני שהוא בעל דברים, אבל אחר

בדין תפס לחם צדקה – להרבה אברכים בכולל

ובו יבואר: א. התופס לבעל חוב במקום שחב לאחרים, האם זכה חבירו. ב. המגיבה מציאה לחבירו, האם זכה חבירו. ג. ההבדל בין תפיסת חוב לתפיסת מציאה. ד. בעל חוב שתופס לבעל חוב אחר, יותר מחובו האם מהני. ה. ביאור הטעם שתופס לבעל חוב לא זכה חבירו. ו. שלח שליח לתפוס חובו כשחב לאחרים, האם מהני. ז. תפס הרבה לחמים במקום חלוקת לחם, לכל אברכי הכולל, האם הוי תפיסה. ח. תופס לבעל חוב במקום שחב לאחרים, ונתן לבעל חוב, האם זכה במה שנתן לו. ט. האם יש איסור מזיק לתפוס לבעל חוב, במקום שחב לאחרים. טו. מחלוקת הראשונים, בתופס לאחד במקום שמונע זכות מאחרים, אבל לא מפסידן, האם אמרינן גם בזה דלא הוי זכיה.

הנידון

"בשכונתי יש חלוקת לחם חנם לאברכים בעלי משפחות ברוכות ילדים. נפשי בשאלתי, האם מותר לקחת ברכה הרבה לחמים, לחלק לאברכים בכולל שלי".

תשובה

א. מותר לקחת לאברכים לחמים, דלא אמרו "התופס לבעל חוב במקום שחב לאחרים לא קנה", אלא לענין זכיה מיידית, אבל לאחר שבא ליד הלה, כבר זכה בה. ואפילו בבעל חוב, מותר לתפוס ולתת לו, דאין לתופס דין מזיק.

ב. ואם התופס עבורם הוא אברך, די ש לו מיגו דזכי לנפשיה – אם אין הגבלה כמה לתפוס, בודאי זכו האברכים מיד. ואם יש הגבלה כמה לזכות, לפי שיטת הבית יוסף והש"ך, שבעל חוב יכול לתפוס לבע"ח אחר יותר מחובו, הוא הדין כאן הוי זכיה מיד. ואע"פ שהסמ"ע חולק, הוי ספיקא דדינא, ואין להוציא מידו.

ג. ואפילו אם התופס אינו אברך, דאין לו מיגו דזכי לנפשיה - לפי שיטת מהר"ם אלשיך והש"ך, דאפשר לתפוס לאחר אם מונע רווח מאחרים ואינו מפסידן ממש, הוי זכיה מיידית. ואע"פ שלפי רע"א ועוד, גם במניעת רווח אי אפשר לתפוס, הוי ספיקא דדינא, ואין להוציא מיד התופס.

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

התופס (תופס) לבע"ח לא קני, היינו דוקא היכא דלא שייך מגו דזכי לנפשיה, דאין הלוח חייב כלום לתופס, אבל במציאה דאיכא מגו, קנה" עכ"ל. הנה מבואר טעמו של רבי יוחנן על פי המבואר לעיל, דסובר רבי יוחנן, דדוקא אם מתעבר על ריב לו לא, שאין לו שום זכות תפיסה בממון זה, אז אמרין שהפקיעו ממנו חכמים את כח הזכיה, אבל כאשר יכול לזכות בעצמו בחפץ, זכות זו יכול לתת לחבירו ולזכות עבורו, לכן המגיבה מציאה לחבירו זכה חבירו, וכן פסק המחבר וז"ל בחושן משפט (רסט, א) "המגיבה מציאה לחבירו, אעפ"י שלא אמר לו כלום, זכה בה" עכ"ל. והס"ע והש"ך שם דנו האם צריך שיאמר בפה שמגיבה לחבירו או לא.

העולה מזה: המגיבה מציאה לחבירו זכה חבירו, ואין זה חב לאחרים, כיון שיכול לזכות בעצמו במציאה, יכול לזכות זכות זו לאחר.

בעל חוב שתופס לבעל חוב אחר יותר מחובו – שיטת הבית יוסף

ולאור זה אם יש כמה בעלי חובות, יכול אחד מהם לזכות לחברו, מתוך שהיה יכול לזכות לעצמו, וכן פסק הטור בחושן משפט הלכות גביית מלוה סימן קה וז"ל "ואם ראובן חייב גם כן ליהודה, מהני מה שתפס לצורך שמעון, אף על פי שלא תפס לצורך עצמו, מיגו דאי בעי זכי לנפשיה זכי נמי לחבריה" עכ"ל, ולפי המבואר, דוקא אם זוכה לחבירו את הזכות שיש לעצמו, יכול לתפוס, דהיינו שאם חייבים לו מנה ותופס מנה עבור חבירו, אבל אם כבר תפס מנה לעצמו, אין יכול לתפוס לחבירו, ולפי זה לא יכול לתפוס לחבירו רק בתנאי שלא זוכה לעצמו, ולפי זה לשון הטור קשה מאוד, דהיה לטור לכתוב "מהני מה שתפס לצורך שמעון (אף על פי שלא) [אם לא] תפס לצורך עצמו", אבל הלשון "אף על פי שלא תפס לצורך עצמו" משמע, שגם אם תפס לעצמו יכול לתפוס לחבירו, ולפי המבואר, באופן שתפס לעצמו אינו יכול לתפוס לחבירו. כך הקשה הבית יוסף. ותירץ וז"ל (בד"ה ואם ראובן) "ויש לומר, דהכי קאמר, לא מבעיא אם תפס בבת אחת כשיעור מה שחייב לו וכשיעור מה שחייב לחבירו, דמגו דזכי לנפשיה זכי לחבריה, אלא אפילו פירש שתפס לחוב חבירו ולא לחובו, דהשתא אין לו תפיסת יד בנכסים הללו שתפס, אפילו הכי קנה, דמגו דאי בעי זכי לנפשיה זכי נמי לאחריני. כן נראה ל"י עכ"ל מבואר דלפי הבית יוסף יכול לזכות לחבירו יותר ממה שיש זכות בידו לתפוס, ואפילו שתופס רק לחבירו.

אבל בשולחנו הטהור לא כתב המחבר דין זה בפירושו אלא ברמז. וז"ל (חושן משפט קה, ב) "אם הלוח חייב גם לתופס, זכה בתפיסתו,

שאינו בעל חוב בעצמו, אין ראוי שיתפוס אפילו בשליחתו של בעל חוב ויזכה לו, שלא יתערב בריב לא לו. ולפירושו רש"י לא הפקיעו כח התפיסה אלא אם אינו שלוחו ממש, ואף על פי שזכיה מטעם שליחות, מכל מקום, כשהפקיעו חכמים כח התופס, הפקיעוהו רק כשבא מעצמו בלא שליחות המשלח, וכלשון רש"י "דלאו כל כמיניה להיות קופץ מאליו וחב לאלו", אבל כשהוא שליח, בודאי אין לטעון עליו למה קפץ, כי עושה זאת בשליחות משלחו.

ולהלכה למעשה פסקו הראשונים כשיטת התוס', שאפילו בשליח לא מהני תפיסה, וכן פסק המחבר בחושן משפט (קה, א) וז"ל "הלוח שחייב לשנים או יותר, ואין לו כדי לפרוע לכולם, וקדם אדם א' ותפס מהמטלטלים של לוח כדי לזכות לאחד מבעלי חובות, לא זכה, שכל התופס לבע"ח במקום שיש עליו חוב לאחרים, לא קנה, ואפילו עשאו שליח וכתב לו הרשאה" עכ"ל.

העולה מזה: הטעם שהתופס לבעל חוב במקום שחב לאחרים לא הוי תפיסה, אף על פי שזכין לאדם שלא בפניו, שכיון שעשה דבר שאינו ראוי - לתפוס חוב שאינו של עצמו כשאין לבעל חוב כדי פרעון לכולם ולחוב לאחרים - לפיכך הפקיעו ממנו חז"ל כח הזכיה. ולתוס', אפילו שהוא שלוחו עשה מעשה לא ראוי, והפקיעו ממנו כח הזכיה. אבל לרש"י, כשהוא שליח, אין זה מעשה לא ראוי, כיון שעושה שליחות בעל החוב, וזוכה לבעל חוב, אבל כשזוכה מעצמו, אפילו שזכיה מכח שליחות, עשה מעשה לא ראוי, והפקיעו כח הזכיה. והלכה כתוס' שאפילו שליח לא זוכה.

המגיבה מציאה לחבירו

ובבבא מציעא (י, א) גרסינן: "רב נחמן ורב חסדא דאמרי תרוייהו: המגיבה מציאה לחבירו - לא קנה חבירו. מאי טעמא - הוי תופס לבעל חוב במקום שחב לאחרים, והתופס לבעל חוב במקום שחב לאחרים - לא קנה" ע"כ. הנה לפי רב נחמן ורב חסדא, מאותו הטעם שלא נתנו כח לתפוס לבעל חוב ולחוב אחרים, אין כח לזכות מציאה לחבירו, כין שבהגבהה זו הוא חב לאחרים. ואף על פי שיכול לזכות לעצמו, מכל מקום, כיון שאינו זוכה לעצמו, גם בזה יש טענה עליו, מדוע אתה מקדים לזכות לאחר על פני מישהו אחר, שלא נתנו חכמים כח לזכות לאחר כאשר חב לאחר, אפילו כשהזוכה בעצמו יש כח לזכות לעצמו.

אבל רבי יוחנן אומר שם, שהמגיבה מציאה לחבירו קנה חבירו. וכתבו התוס' בבא מציעא (י, א) וז"ל "א"ר יוחנן המגיבה מציאה לחבירו קנה חבירו. ואף על גב דאית ליה לרבי יוחנן בפרק הכותב (כתובות דף פד: ושם ד"ה ואמר) ובפ"ק דגיתין (דף יא: ושם ד"ה

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

מנין לחדש יותר מזה. והמקור שכתב הש"ך, הוא בעצמו כתב שיש לדחותו.

העולה מזה: לפי שיטת הסמ"ע, אחד מבעלי החוב שתופס לבעל חוב אחר, אינו יכול לתפוס אלא עד כדי חובו ולא יותר, כיון שלעצמו אין לו זכות לתפוס יותר, אין לו זכות לתפוס לחבירו.

ביאור שיטת הבית יוסף והש"ך, בדין בעל חוב שתופס לחבירו יותר מהחוב

ולפי המבואר לעיל בטעם התופס לבעל חוב שלא קנה חבירו, יש לומר דבר חדש. דהנה כבר ביארנו שמסברא חיצונה היינו אומרים שיכול לתפוס לבעל חוב במקום שחב לאחרים, דזכין לאדם שלא בפניו, ומה בכך שחב לאחרים, מכל מקום לזה שהוא מזכה עבורו, זכות היא לו, וזכין לאדם שלא בפניו. אבל ביארנו, שהיא תקנת חכמים להפקיע הזכיה מטעם שלא יתערב בריב שלא לו, לפי זה יש לומר, דלהפך הוא, כיון דהסברא החיצונה היא שיש זכיה בתופס לבעל חוב במקום שחב לאחרים, אלא שחכמים תקנו שלא יתפוס כיון שלא יתערב בריב לא לו, לפיכך כאן שיש לו זכות תפיסה, כבר אינו מתערב לגמרי בריב לא לו, והבא לבטל זכייתו, עליו להביא מקור וראיה שלא תקנו חכמים גם באופן זה שהבטל זכייתו, לפיכך אמרינן, שכיון שיש לו זכות תפיסה, כבר יכול לתפוס יותר מחובו. וכשיטת הש"ך פסק גם בקצות החושן (שם, ס"ק ב). וכשיטת הסמ"ע פוסק בנתיבות המשפט (שם, ס"ק ג), וכן התומים (שם, ס"ק ג).

העולה מזה: הטעם של הסוברים שיכול לתפוס יותר מחובו, כיון שמסברא היינו אומרים שכל תופס לבעל חוב זכה, אפילו חב לאחרים, דזכין לאדם שלא בפניו, אלא שתקנת חכמים היא שלא יזכה, לפיכך, זה שיש לו זכות תפיסה, כבר אינו מתערב בריב לא לו, שהרי יש לו זכות תפיסה, והבא לומר שאפילו בזה לא יועיל תפיסה, עליו להביא ראיה, כיון שהסברא היא שמועיל תפיסה.

פסק דין בבעל חוב שתופס לבעל חוב אחר יותר מחובו

והלכה למעשה בדין אחד מבעלי החוב שתפס יותר מחובו, נראה שהוא ספיקא דדינא ממש, כיון שהבית יוסף פוסק שיכול לתפוס, ורמז להאי דינא בלשון המחבר, והש"ך פוסק כוותיה, וגם קצות החושן פוסק כך, וכן הכריע בערוך השולחן כהש"ך, לכן הוי ספיקא דדינא, אף על פי שהסמ"ע והב"ח והנתיבות והתומים חולקים עליהם. ומלשון הפתחי חושן (חלק א, פרק ו, הערה מב) משמע שנוטה לפסוק כהסמ"ע, לעניות דעתי הוא ממש ספיקא דדינא.

מגו דאי בעי זכי לנפשיה, זכי לחבריה" עכ"ל. הנה סתם בזה, ומשמע שדי בזה שיש לו חוב, שיכול לתפוס הרבה, אבל לא כתבו בפירושו, כי הוא רק נלמד מכח דקדוק הלשון.

העולה מזה: לפי שיטת הבית יוסף, אחד מבעלי החוב יכול לתפוס לבעל חוב אחר, מתוך שיש לו זכות לתפוס לעצמו, ואפילו תופס יותר מחובו.

בעל חוב שתופס לבעל חוב אחר יותר מחובו – שיטת הסמ"ע

אבל צריך ביאור, מה הסברא שיכול לתפוס יותר מהזכות של עצמו לתפוס, וכבר תמה על זה הסמ"ע, וחולק על המחבר וז"ל (שם, ס"ק ג) "מיגו דזכי לנפשיה. עיין פרישה [סעיף ב'], שם כתבתי והוכחתי דהיינו דוקא דתפס בכדי חובו של עצמו, כגון ראובן שחייב לשמעון ולוי ויהודא לכל אחד מאה זהובים, ותפס שמעון מראובן שוה מאה זהובים, דבזה אמרינן, לא מיבעיא אם תפסו בשבילו ובשביל לוי שכל אחד יקח מהתפיסה חמשים זהובים, דאמרינן מיגו דמהני תפיסה לנפשיה מהני נמי גבי לוי, אלא אפילו תפס כל המאה בשביל לוי לחוד, אמרינן מיגו דאי בעי היה תופס כל המאה לנפשו שהרי חייב לו ג"כ מאה, מהני נמי גבי לוי. אבל אם תפס משל ראובן שוה ק"ן זהובים ורוצה לזכות בהמותר מהחובו ללוי, לא מהני, כיון דלנפשיה לא מצי לזכות בכלולו שהרי חובו אינו אלא מאה. ואחת מהראיות היא, שהרי דין זה נלמד מהא דאמרינן [ב"מ י' ע"א] המגביה מציאה לחבירו קנה חבירו משום דאי בעי זכי לנפשיה כו', ובעינן דומיא דהתם דאי בעי היה זוכה כולו לנפשיה, ע"ש ודו"ק. וזהו דלא כמו שכתב הב"י [שם], דגם בזה אמרינן דמהניא התפיסה לחבירו, כיון דאית ביה צד זכייה לנפשיה, וגם בעיר שושן [סעיף ב'] פסק כן, ודבריו דחויין הן בעינינו עכ"ל.

הנה דבריו ברור מללו, דכיון שכל המקור שיכול לתפוס לאחרים הוא מהמגביה מציאה לחבירו, ושם יש לו זכות לתפוס כל מה שהגביה, מנין לנו להוסיף ולחדש שיכול לזכות יותר מחובו. ועוד צריך ביאור מה הטעם בזה שיכול לתפוס יותר מחובו, מאי שנא תפיסה זו מכל תופס לבעל חוב במקום שחב לאחרים, והרי אין לו זכות תפיסה אלא מנה בלבד. אבל הש"ך (שם, ס"ק ב) כתב ששנים רבות הוא סבר כהסמ"ע, אבל עכשיו דקדק בסוגיא ומביא ראיה לשיטת הבית יוסף, וחולק על הסמ"ע, וסובר שכיון שיש לו זכות לתפוס, זוכה גם יותר מחובו. ובאמת צריך ליישב שיטת הבית יוסף והש"ך, מדוע יכול לזכות יותר מחובו, וכיון שאין לנו אלא המקור של מגביה מציאה,

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

במטלטלין שאין בהם משום שעבוד אלא משום מצוה לפרוע, הרי גם לזה יש מצוה, ואין זה בגדר מזיק שעבוד, מיהו כששעבד לו מטלטלי אגב קרקע אפשר שהוא בכלל מזיק שעבוד, עיין שם. ומכל מקום נראה, דפשיטא ליה שבמקום שזכה לבעל חוב ודאי שאינו בכלל מזיק, ונראה דהוי כשלוחו, והרי זה כאילו הבעל חוב בעצמו תפס, שבודאי מותר לו לתפוס כל חובו "עכ"ל הפתחי חושן. לאור זה, בנידון דידן שכבר עבר ותפס והביא לאברכים, בודאי זכו בלחמים ללא כל ספק.

ועוד למדנו מדבריו, שלא רק שאם עבר ונתן להם זכו בזה, אלא שמבואר בדבריו שאין לתופס דין מזיק, דהיינו שמותר לכתחלה לעשות זאת, והוי שלוחו שלהם, אלא שיש ספק אם לפני שזכו בזה ובא אחד ותפס האם הוי תפיסה, כיון שכל זמן שלא בא ליד האברכים באנו למחלוקת הש"ך והסמ"ע אם יכול לזכות ליותר מכח זכותו, וכן אם התופס אינו אברך שזכאי לקחת לעצמו בודאי לא הוי תפיסה, אבל גם מי שאינו אברך ותפס לאחרים לחמים והביא להם זכו בזה ומותר לכתחלה לעשות זאת.

ויש להביא קצת ראייה שאינו מזיק, מלשון הגמרא שאמרו "התופס לבעל חוב במקום שחב לאחרים", ולא אמרו "אסור לתפוס לבעל חוב במקום שחב לאחרים", דדין זה אינו איסור, אלא דין ממוני שביטלו חז"ל את תפיסתו.

העולה מזה: מקום שיש חלוקת לחמים למשפחות אברכים חסרי יכולת, מותר לאחד לתפוס הרבה לחמים בשביל אחרים, אפילו התופס עשיר, ואינו יכול לתפוס לעצמו, ואין זה מזיק אחרים. שמה שאמרו חכמים שהתופס לבעל חוב במקום שחב לאחרים לא קנה, הוא דין ממוני, היינו, שתפיסתו לא מזכה להם מדין זכיה, וכל זמן שלא בא ליד מי שזיכה לו, ובא אחר ותפס ממנו הוי תפיסה, כי אין דין זכיה כאשר חב לאחרים, אבל מותר ליטול ולתת לאחרים, וכאשר זה בא לידם הוא שלהם.

התופס במקום שאינו חב לאחרים אלא מונע רווח

אבל יש לבאר, דדלמא הא דתופס לבעל חוב במקום שחב לאחרים לא מהני, הוא דוקא כאשר "חב לאחרים" ומפסידו, אבל במניעת רווח הוי תפיסה. ובאמת כן כתב בשו"ת מהר"ם אלשיך (סימן לז) וז"ל "ועוד, דלא אמרו אלא במקום שחב לאחרים, אבל לא במקום שמונע ריוח לאחרים, כי הא דנידון דידן שאינו אלא שהיו מרויחים היורשים בנכסים, אבל חיובא דמזונות בכל גוונא עלייהו רמיא, והיא מתזנא מניהו, ואין ספק, דלאפוקי מהאיך סברא כיון ר' יוחנן בלישניה דקאמר התופס לחברו במקום שחב לאחרים, כלומר במקום

העולה מזה: אחד מבעלי החוב, שתפס יותר מחובו, הוי ספיקא דדינא כיון שנחלקו בזה אבות העולם.

האם מותר לתפוס בחלוקת צדקה עבור אחרים

ועכשיו נבואר נידון דידן, בחלוקת צדקה של לחמים עבור משפחות נצרכים, האם מותר לאברך לקחת הרבה לחמים לאברכים בכולל, דלכאורה הוא תופס במקום שחב לאחרים. ובאמת אם נדון שחלוקת הצדקה יש לה דין של מציאה, הנה, אם אין הגבלה כמה כל אברך יקח, ויכול לקחת לעצמו עשרות לחמים לביתו, אם כן פשוט שיכול לזכות לכל האברכים, מיגו דזכי לנפשיה שיכול לזכות כמה שרוצה. אבל אם אין מותר לקחת למשפחה רק לחם אחד, וזוכה הרבה לחמים לכל האברכים, באנו למחלוקת הש"ך והסמ"ע אם יכול לזכות ליותר מכח זכותו, וכבר ביארנו שהוא ספיקא דדינא. ואם התופס אינו אברך שזכאי לקחת לעצמו, בודאי לא הוי תפיסה.

אבל באמת כל זה אינו שייך לנידון דידן. דהנה כל מה שאמרו חכמים שהתופס לבעל חוב במקום שחב לאחרים לא מהני, היינו שבתפיסתו לא זכה הלה, והרי כמו שמונח ביד הלוה, כמו שכתב הסמ"ע (שם, ס"ק א) "וקדם אחד ותפש כו' לא זכה. פירוש, האי שתפס בשבילו לחוד לא זכה, אלא כולם חולקים בו כאילו הוא עדיין ביד הלוה" עכ"ל הסמ"ע, והיינו שאפילו שזכה לחבירו, דינו כמו שלא בא לידו אפילו שזכין לאדם שלא בפניו, אבל אם מהני תפיסתו, כבר זכה הלה בתפיסת התופס. לפיכך, אם היה הנידון שלנו, שלאחר שתפס להביא לאברכים, באו אנשים ונטלו מידו מה שתפס, היה מקום לדון בזה האם האברכים זכו בתפיסתו, אבל לאחר שכבר נתן לאברכים בכולל מה שתפס, הכל מודים שזכו בזה, ודין פשוט הוא שהתופס לבעל חוב במקום שחב לאחרים, והביא את הכסף שתפס לבעל החוב שתפס בשבילו דהוי תפיסה, שהרי כל הנידון היה שחז"ל הפקיעו את כח הזכיה לאחר שתופס עבורו, אבל בעל חוב עצמו פשוט הוא, שאם הביאו לזה שזכה בשבילו, שזכה, והיא סברא פשוטה.

וכן כתב בפתחי חושן (חלק א, פרק ו סעיף י) "ומכל מקום, אם קדם התופס ומסרו לבעל חוב, אין מוציאין מידו" עכ"ל. ובהערה כט שם, הבא מקור לזה וז"ל "דברי גאונים כלל קיב סימן י בשם שו"ת קול אליהו, ושם בסימן יא הביא בשם שו"ת שואל ומשיב מהדורה ג' חלק א סימן תמט, שדן אם חייב התופס לשלם לאחרים מה שחב להם בתפיסתו מדין מזיק, והעלה שאינו חייב, וכן הסכים בערך ש"י ריש סימן קה. אמנם בקצות החושן סימן קז ס"ק יא, נראה שמסתפק בזה, ומצדד לומר, דכיון שלא זכה בשעת תפיסה, אפשר שכשנתנו לבעל חוב הרי הוא מזיק שעבודו של חבירו, ושוב חזר בו, דכיון דאיירי

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

האם הלכה כדברי הרמב"ן

והנה רבי עקיבא איגר (שם, ומובא כל זה בפתחי תשובה חושן משפט שם, ס"ק ג) דחה את דברי מהר"ם אלשיך מההלכה, כיון דהתוס' לא חילקו בזה, שהרי הוכרחו לתרץ מטעם מיגו, משמע דסבירא להו דגם במניעת רווח לא הוי תפיסה. והנה אדוננו הש"ך (שם, ס"ק א בסופו) מציין לדברי מהר"ם אלשיך, מוכח שסובר דהלכה כוותיה, וכן כתב בשו"ת מהר"י אסאד (חלק ג, סימן רמב) דהש"ך פוסק כמהר"ם אלשיך, [ומה שסיים הש"ך וצ"ע, נראה שעולה על מה שמציין לאחר מכן עיין שם].

והיה נראה לי לומר, דאין הכרח לומר שהתוס' והרמב"ן חולקים אלא דמר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי, דהרי סברא זו דמיגו דזכי לנפשיה מבוארת בש"ס גיטין יב א, וקשה מאוד לומר שהרמב"ן חולק על סברא זו, דאם כן לפי הרמב"ן אחד מבעלי חוב אינו יכול גם לתפוס לבעל חוב אחר אלא שהרמב"ן תפס סברא זו של מניעת רווח, אבל מודה לסברת התוס' לענין מיגו, וגם התוס' שכתבו הטעם של מיגו, מודים לטעם של מניעת רווח, אלא סבירא להו דזה טעם יותר עיקר, וכתבו טעם זה, דנפקא מינא גדולה בטעם זה לענין אחד מבעלי חוב שתפס, אבל שניהם סוברים כן להלכה.

אבל באמת אי אפשר לומר כן, דהרי הרמב"ן כתב בפירושו [מובא לעיל] "ולפי דבריו, אם היה התופס נושה בו, קנה הלה", מוכח שהרמב"ן לשיטתו שמתרץ דבמציאה היא מניעת רווח, אין לו מקור שבעל חוב יכול לתפוס לבעל חוב אחר, ובאמת לשיטתו אין יכול לתפוס. וכיון שהלכה פסוקה היא לעיל שיכול לתפוס, מוכח שאין הלכה כהרמב"ן וכדברי האלשיך.

ומכל מקום נראה ליישב שיטת האלשיך והש"ך, דהנה באמת סברא גדולה היא מאוד שאין דין תופס לבעל חוב במניעת רווח, דכבר כתבנו שסברא חיצונה היא שהתופס לבעל חוב מהני אפילו חב לאחרים, כיון שזכין לאדם שלא בפניו, אלא שחכמים הפקיעו את כח הזכיה בגלל שמתערב בריב לא לו, וכל זה אינו שייך כלל וכלל במונע רווח, במציאה וכדו', לפיכך גם אם תאמר שהרמב"ן והתוס' חולקים, מכל מקום למעשה אפשר לקיים קולא של שניהם, ואין זה תרתי דסתרי, דיתכן באמת ששני הטעמים נכונים, והמגביה מציאה לחבירו קנה חבירו משני טעמים, הן מטעם שאין חב לאחרים, והן מטעם מיגו, וכיון שהסברא החיצונה היא שזכין לאדם שלא בפניו, צריך הכרח לומר שהפקיעו חכמים כח הזכיה, לפיכך נקטינן לקולא כשניהם, זו היא שיטת מהר"ם אלשיך והש"ך.

ואף על פי שאינני ראוי חלילה לפקפק בדברי רבי עקיבא איגר, אבל מידי ספקא לא יצאנו, דהרי מהר"ם אלשיך והש"ך פוסקים כן, לפיכך

שחב, שהוא מזיק, ולא במקום שמונע ריוח, ובמאי דקאמר לאחרים, לאפוקי לזה או יורש עצמו דלאו אחר הוא, עכ"ל. ומה שדקדק מהלשון "חב" הוא מפורש ברש"י בבבא מציעא (י, א) שפירש "חב לאחרים - מפסיד את האחרים, כמו אין חבין לאדם (כתובות יא, א)". עכ"ל רש"י.

לפי זה, כיון שהתופס לחמים אינו עושה הפסד לאחרים אלא שמנע מהם רווח, זכה לו, דזכין לאדם שלא בפניו, ולפי זה, אפילו אם התופס אינו אברך, ואין כל זכות תפיסה זוכה בתפיסתו לאחרים, ואי אפשר לתפוס ממנו אפילו לפני שזכו האברכים בלחמים, זו היא שיטת מהר"ם אלשיך.

וכתב רבי עקיבא איגר (שו"ת קמא סימן קלג) דמקור דברי האלשיך הן מדברי הרמב"ן (בבא מציעא, שם) שהביא קושיית התוס' (מובא לעיל) מדוע לרבי יוחנן מגביה מציאה לחבירו קנה חבירו, והא סבירא ליה התופס לבעל חוב במקום שחב לאחרים לא הוי תפיסה, והתוס' תירצו, דבמציאה איכא מיגו דזכי לנפשיה, אבל הרמב"ן סובר דלא אמרינן התופס במקום שחב לאחרים דלא מהני אלא במקום שחב לאחרים, ולא במניעת רווח, מה שאין כן מציאה אינה אלא מניעת רווח.

וז"ל הרמב"ן (בבא מציעא י, א) "ודקא מקשו נמי מדר' יוחנן דאמר תופס לבעל חוב במקום שחב לאחרים לא קנה, מצאתי שמתרצים בשם ר"ת ז"ל דהכא מגו דזכי לנפשיה זכי נמי לחבריה, אבל בתופס לבעל חוב ליכא מגו, דהא לא מצי זכי לנפשיה, שאינו חייב לו כלום, ולפי דבריו, אם היה התופס נושה בו, קנה הלה. ולדידי לאו קושיא היא כלל, דהכא משום דאינו חב לאחרים הוא, דכיון דלא זכה בה אדם, לאו חובה היא לו אם אינו מוצאה, ובעל אבדה גופיה, הואיל וכבר היא אבודה ממנו ומצויה אצל כל אדם, בהאי הגבהה לא מפסיד ולא מידי יותר משאר בני אדם, ועוד שהרי נתיאש ויצאה מרשותו ביאוש, אבל גבי בעל חוב, כיון דהוא חייב לו, ונכסוהי אינון ערבין ביה, מי שמוציאן מרשותו ושעבודו חב הוא לו, ומשום הכי קי"ל נמי התם לא קנה והכא קנה, וא"צ לפנים" עכ"ל הרמב"ן.

הנה לפי שיטה זו, לא רק שלאחר שזכו האברכים בלחמים הוי זכיה כמבואר, אלא אף לפני שזכו, מיד זוכים, דלא הפקיעו חכמים כח הזכיה אלא כשחב ממש לאחרים.

העולה מזה: שיטת הרמב"ן, שלא אמרו התופס לאחר לא קנה אלא בחב ממש לאחרים, ולא במונע הפסד, ולפיכך המגביה מציאה לחבירו קנה חבירו גם בלא טעם מיגו דזכי לנפשיה, וכן פוסק מהר"ם אלשיך.

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

אלא עד כדי חובו ולא יותר, כיון שלעצמו אין לו זכות לתפוס יותר, אין לו זכות לתפוס לחבירו.

ה. הטעם של הסוברים שיכול לתפוס יותר מחובו, כיון שמסברא היינו אומרים שכל תופס לבעל חוב זכה, אפילו חב לאחרים, דזכין לאדם שלא בפניו, אלא שתקנת חכמים היא שלא יזכה, לפיכך, זה שיש לו זכות תפיסה, כבר אינו מתערב בריב לא לו, שהרי יש לו זכות תפיסה, והבא לומר שאפילו בזה לא יועיל תפיסה, עליו להביא ראיה, כיון שהסברא היא שמועיל תפיסה.

ו. אחד מבעלי החוב, שתפס יותר מחובו, הוא ספיקא דדינא כיון שנחלקו בזה אבות העולם.

ז. מקום שיש חלוקת לחמים למשפחות אברכים חסרי יכולת, מותר לאחד לתפוס הרבה לחמים בשביל אחרים, אפילו התופס עשיר, ואינו יכול לתפוס לעצמו, ואין זה מזיק אחרים. שמה שאמרו חכמים שהתופס לבעל חוב במקום שחב לאחרים לא קנה, הוא דין ממוני, היינו, שתפיסתו לא מזכה להם מדין זכיה, וכל זמן שלא בא ליד מי שזיכה לו, ובא אחר ותפס ממנו הוא תפיסה, כי אין דין זכיה כאשר חב לאחרים, אבל מותר ליטול ולתת לאחרים, וכאשר זה בא לידם הוא שלהם.

ח. שיטת הרמב"ן, שלא אמרו התופס לאחר לא קנה אלא בחב ממש לאחרים, ולא במונע הפסד, ולפיכך המגביה מציאה לחבירו קנה חבירו גם בלא טעם מיגו דזכי לנפשיה, וכן פוסק מהר"ם אלשיך.

ט. רע"א סובר שהתוס' חולקים על הרמב"ן, וסוברים שגם במניעת רווח לא מהני זכיה, אבל הש"ך פוסק כמהר"ם אלשיך, ומסתבר כוותיה, לפיכך הוא ספקא דדינא, ומי שזכה לאברכים לחמים אין להוציא מידו, כשיטת מהר"ם אלשיך והש"ך.

למעשה נראה שאם זכה אחד לאברכים, אפילו שהזוכה אינו אברך, ואין מיגו דזכי לנפשיה, אי אפשר להוציא מידו, כשיטת הש"ך ומהר"ם אלשיך.

העולה מזה: רע"א סובר שהתוס' חולקים על הרמב"ן, וסוברים שגם במניעת רווח לא מהני זכיה, אבל הש"ך פוסק כמהר"ם אלשיך, ומסתבר כוותיה, לפיכך הוא ספקא דדינא, ומי שזכה לאברכים לחמים אין להוציא מידו, כשיטת מהר"ם אלשיך והש"ך.

דינים העולים:

א. התופס לבעל חוב במקום שחב לאחרים, לא הוא תפיסה, כיון שאין לו לתפוס חוב שלא שייך אליו - אם חב לאחרים. ואם הבעל חוב עשאו שליח, לרש"י הוא תפיסה, ולתוס' לא הוא תפיסה.

ב. הטעם שהתופס לבעל חוב במקום שחב לאחרים לא הוא תפיסה, אף על פי שזכין לאדם שלא בפניו, שכיון שעשה דבר שאינו ראוי - לתפוס חוב שאינו של עצמו כשאינו לבעל חוב כדי פרעון לכולם ולחוב לאחרים - לפיכך הפקיעו ממנו חז"ל כח הזכיה. ולתוס', אפילו שהוא שלוחו עשה מעשה לא ראוי, והפקיעו ממנו כח הזכיה. אבל לרש"י, כשהוא שליח, אין זה מעשה לא ראוי, כיון שעושה שליחות בעל החוב, וזוכה לבעל חוב, אבל כשזוכה מעצמו, אפילו שזכיה מכח שליחות, עשה מעשה לא ראוי, והפקיעו כח הזכיה. והלכה כתוס' שאפילו שליח לא זוכה.

ג. המגביה מציאה לחבירו זכה חבירו, ואין זה חב לאחרים, כיון שיכול לזכות בעצמו במציאה, יכול לזכות זכות זו לאחר.

ד. לפי שיטת הבית יוסף, אחד מבעלי החוב יכול לתפוס לבעל חוב אחר, מתוך שיש לו זכות לתפוס לעצמו, ואפילו תופס יותר מחובו. לפי שיטת הסמ"ע, אחד מבעלי החוב שתופס לבעל חוב אחר, אינו יכול לתפוס

